

Shatalova L.S.

Candidate of Economic Sciences
Odessa National Economic University, Ukraine

ESTIMATION OF POTENTIAL POSSIBILITIES OF REGION AS A BASIS OF ITS ECONOMIC SELF-SUFFICIENCY

Шаталова Л.С.

кандидат економічних наук
Одеський національний економічний університет, Україна

ОЦІНКА ПОТЕНЦІЙНИХ МОЖЛИВОСТЕЙ РЕГІОНУ ЯК ОСНОВИ ЙОГО ЕКОНОМІЧНОЇ САМОДОСТАТНОСТІ

Methodology of estimation of potential possibilities of region is considered on the basis of integral indicators and its basic dominants are determined. Potential possibilities of regions of Ukraine are estimated. The location of the Odesa area is determined in rating of regions of Ukraine on the level of potential possibilities. It is suggested in further researches on this issue to use hybrid models.

Keywords: *integral estimation, potential possibilities, economic self-sufficiency, region, economic potential.*

Розглянуто методику оцінки потенційних можливостей регіону на базі інтегральних індикаторів та визначено основні домінанти, що його формують. Здійснено оцінку потенційних можливостей регіонів України. Визначено місце Одеської області в рейтингу регіонів України за рівнем потенційних можливостей. Запропоновано в подальших дослідженнях за даною проблемою використовувати гібридні моделі.

Ключові слова: *інтегральна оцінка, потенційні можливості, економічна самодостатність, регіон, економічний потенціал.*

Трансформація соціально-економічних відносин, що відбувається в Україні, привела до необхідності переосмислення та обґрунтування пріоритетів розвитку регіональної економіки і формування у зв'язку з цим механізму управління, який є адекватним не тільки до збурень в складних соціально-економічних процесах в регіонах, але й до процесу формування спроможних територіальних громад. Поряд з цим актуалізується ряд концептуально нових явищ і процесів, серед яких особливої уваги заслуговує феномен економічної самодостатності та формування механізму його оцінки на мезорівні в умовах посилення впливу інформаційної складової економіки на господарські процеси як підґрунтя ефективного соціально-економічного розвитку регіону. Актуальність даної проблематики визначається як на рівні регіонів при розробці завдань соціально-економічного регіонального розвитку, так і на рівні районів області при формуванні спроможних територіальних громад шляхом добровільного їх об'єднання.

Вивчаючи проблеми оцінки економічних можливостей регіону було враховано напрацювання вітчизняних вчених-економістів: Б.Адамова, О.Амоши, Г.Балабанова, І.Бондаря, Б.Буркинського, В.Василенка, М.Войнаренка, В.Геєця, О.Гранберга, З.Герасимчук, М.Долішнього, В.Захарченка, В. Кравціва, М.Кизима, Т.Клебанової, О.Красноносової, Л.Кузьменко, Е. Лібанової, В.Максимова, Я.Побурка, О.Раєвневої, Т.Уманець, В.Швець, С.Шульца, а також іноземних вчених та практиків: П.Благу, Д.Вульфа, Я.Гаєка, К.Іберли, У.Ізарда, М.Портера, В.Плюти, Г.Хармана, З.Хельвіга, Т.Хеттсманпергера, М.Холлендера та ін.

В науковій літературі останніх років можна зустріти найрізноманітніші точки зору з приводу оцінки та удосконалення механізмів соціально-економічного розвитку регіону і розробки стратегій їх розвитку. Проте методологічні положення даної проблеми в ринкових умовах напрацьовано недостатньо, тому що сьогодні необхідно здійснювати не тільки обґрунтування процесів розвитку регіонів як об'єкта моделювання й прогнозування, але й адаптацію моделі загальної економічної рівноваги на регіональному

рівні для діагностики їх економічної самодостатності для подальшого стійкого розвитку.

Аналіз наукових праць за даною проблемою дослідження проказав, що пройшовши випробування часом та еволюційне переосмислення, феномен самодостатності досі не має загально визнаного теоретичного підґрунтя [1, С.42-53]. Водночас розповсюдження феномену самодостатності в практичних галузях економічної діяльності вимагає уніфікації змістового наповнення та оцінювання за певним набором індикаторів з метою вимірювання рівня забезпечення економічної самодостатності регіону за допомогою формалізованих методів.

Метою статті є оцінка потенційних можливостей регіону на базі інтегральних показників як основи економічної самодостатності регіону та визначення місця Одещини за основними домінантами потенційних можливостей регіону.

Визначаючи сутність категорії «економічна самодостатність регіону», концептуальні підходи щодо формування механізму її забезпечення та інформаційну базу інтегральної оцінки даної категорії, зрозуміло, що вплив домінантів економічної самодостатності по різному проявляється в регіонах України, де існують, в першу чергу, неоднакові потенційні можливості.

Розглядаючи питання комплексної оцінки потенційних можливостей регіону, на думку автора, необхідно враховувати методичні вказівки щодо розробки стратегій соціально-економічного розвитку, де зазначено перелік потенціалів, які у сукупності формують економічний потенціал територіально-економічної системи, а саме: природно-ресурсний, виробничий, науково-технічний, рекреаційний, трудовий, освітній, фінансовий, інформаційний, рівня технічної безпеки [2] та методичні підходи до визначення рівня економічного розвитку регіону на базі інтегральних індикаторів, що запропоновані Т.В. Уманець [3, С. 366-369].

Конструювання методики інтегральної оцінки потенційних можливостей регіону як основи економічної самодостатності регіону передбачає такі етапи:

- 1) Системний аналіз проблеми, її структуризація та представлення у вигляді ієрархії.
- 2) Добір показників, що характеризують певні аспекти потенційних можливостей регіону.
- 3) Визначення показників (ознак), які суттєво не впливають на рівень потенційних можливостей регіону за допомогою коефіцієнта варіації (V_j).
- 4) Визначення показників: стимуляторів (+), дестимуляторів (-).
- 5) Формування інформаційних баз даних, тобто формування матриці вихідних даних [X].
- 6) Ранжування показників у порядку збільшення для визначення максимального і мінімального значення показників.
- 7) Вибір кращого значення для кожного показника, який характеризує і-ий блок (аспект) в побудові інтегрального індексу потенційних можливостей регіону (максимального для показників-стимуляторів і мінімального для показників-дестимуляторів).
- 8) Розрахунок часткових індексів конкретного блоку, що характеризує рівень певного аспекту потенційних можливостей регіону як відношення фактичного значення j-того показника для кожного регіону (X_{ij}) до кращого за регіонами України, тобто здійснюється нормування (стандартизація) показників:

$$\text{для показників-стимуляторів: } K_{\text{част.}i} = \frac{X_{ij}}{X_{ij\max}}; \quad (1)$$

$$\text{для показників-дестимуляторів: } K_{\text{част.}i} = \frac{X_{ij\min}}{X_{ij}}. \quad (2)$$

9) Розрахунок добутку часткових інтегральних індексів, що характеризують і-ий блок потенційних можливостей регіону.

10) Розрахунок групових інтегральних індексів, які характеризують певні аспекти потенційних можливостей регіону за формулою середньої геометричної часткових інтегральних індексів, що входять до і-го блоку:

$$K_i = \sqrt[m]{K_{\text{част.інт.інд.1}} \times K_{\text{част.інт.інд.2}} \times \dots \times K_{\text{част.інт.інд.m}}} \quad (3)$$

11) Розрахунок зведеного інтегрального індексу потенційних можливостей регіону за формулою середньої геометричної 9-ти групових інтегральних індексів, що характеризують певні аспекти потенційних можливостей регіону, а саме: природно-ресурсного, виробничого, науково-технологічного, трудового, освітнього, фінансового та інформаційного потенціалів, а також рівня природно-технічної безпеки:

$$K = \sqrt[9]{K_1 \times K_2 \times K_3 \times K_4 \times K_5 \times K_6 \times K_7 \times K_8 \times K_9} \quad (4)$$

12) Ранжування регіонів України за зведеним інтегральним індексом потенційних можливостей регіону.

13) Ідентифікація рівня потенційних можливостей регіону за оціночною шкалою.

Зведений інтегральний індекс потенційних можливостей регіону дозволяє оцінити об'єктивно існуючу матеріальну та нематеріальну базу регіону, яка є необхідною, але недостатньою умовою досягнення економічної самодостатності регіону. Він розраховується як середня геометрична величина добутку групових інтегральних індексів таких потенціалів, як: природно-ресурсного, виробничого, науково-технічного, рекреаційного, трудового, освітнього, фінансового, інформаційного та рівня технічної безпеки.

Груповий інтегральний індекс природно-ресурсного потенціалу дозволяє дати об'єктивну оцінку стану земельних, водних, лісних та сировинних ресурсів, фауністичного ресурсу та природного середовища. Це в подальшому дозволить приймати більш обґрунтовані рішення щодо визначення розвитку пріоритетних видів економічної діяльності (галузей певного виду діяльності) відповідно до сировинної бази регіону.

Груповий інтегральний індекс виробничого потенціалу дозволяє дати об'єктивну оцінку виробничому потенціалу регіону, визначити слабкі та сильні його сторони; доповнює обґрунтування рішень щодо впровадження інноваційних розробок у виробництво регіону.

Груповий інтегральний індекс науково-технічного потенціалу, по-перше, свідчить про сукупність науково-технологічних та освітніх можливостей регіону та формування сприятливих умов для її розвитку; по-друге, відображає досягнутий у процесі функціонування науки і промисловості економічний результат від інноваційної діяльності та витрати на цю діяльність у регіоні; по-третє, сприяє обґрунтуванню рішень щодо вкладання інвестицій у розвиток інноваційних процесів регіону.

Груповий інтегральний індекс рекреаційного потенціалу надає характеристику про кількісну та якісну характеристику лікувально-оздоровчих, рекреаційних ресурсів, розвиток туристичної інфраструктури.

Груповий інтегральний індекс трудового потенціалу забезпечує обґрунтування рішень щодо визначення ступеню використання працюючого населення у сфері суспільно корисної праці та економічної ситуації, яка складається в регіоні, а також кадрового забезпечення трудовими ресурсами економіки регіону, крім того, дозволяє виважено підійти до удосконалення роботи регіональних служб зайнятості населення.

Груповий інтегральний індекс освітнього потенціалу доповнює обґрунтування

рішень щодо кадрового забезпечення трудовими ресурсами економіки регіону.

Груповий інтегральний індекс рівня природно-технічної безпеки надає інформацію щодо вартості та джерел фінансування заходів попередження природно-технічної безпеки та збереження екологічного стану регіону.

Груповий інтегральний індекс фінансового потенціалу забезпечує обґрунтування рішень щодо забезпечення регіону фінансами.

Груповий інтегральний індекс рівня інформаційного потенціалу дозволяє оцінити рівень інформаційного забезпечення населення регіону.

Запропоновано для показників-стимуляторів за базу порівняння використовувати кращі (максимальні) показники, що досягнуті в регіоні, а для показників-дестимуляторів – мінімальні. Це дозволяє розраховувати показники, що характеризують різні аспекти потенційних можливостей регіону, для яких немає науково обґрунтованих нормативів. Інтегральний індекс коливається в діапазоні від 0 до 1,0 і чим вище значення, тим більш високий рівень потенційних можливостей.

Ідентифікацію отриманих результатів щодо рівня потенційних можливостей регіону запропоновано розглядати відповідно до класу потенційних можливостей за шкалою оцінки його рівня в залежності від значення зведеного інтегрального індексу потенційних можливостей регіону (ПМР), яка нараховує три класи (див. табл. 1).

Адресність результатів оцінки рівня потенційних можливостей регіону за даною методикою можна представити за такими напрямками: структури державного і регіонального рівня управління; міжнародні інституції; інвестори; організації, установи, засоби масової інформації.

Таблиця 1

Класи рівня потенційних можливостей регіону (ПМР)

№ класу	Клас рівня ПМР	Значення зведеного інтегрального індексу ПМР
I	Низький	$K \leq 0,333$
II	Середній	$0,334 \leq K \leq 0,666$
III	Високий	$0,667 \leq K \leq 1,000$

Джерелом інформаційного забезпечення за кожним блоком є дані таких статистичних збірників України, як: «Регіони України», «Довкілля України», «Статистичний щорічник України», «Праця України», «Діяльність суб'єктів підприємницької діяльності», «Основні засоби України».

Здійснивши розрахунки за частковими інтегральними індексами земельних, водних, лісових, сировинних, фауністичних ресурсів і стану навколишнього середовища в регіонах

України за даними 2014 року було здійснено розрахунок групового інтегрального індексу

природно-ресурсного потенціалу за областями. Аналіз отриманих результатів дозволив зробити такі висновки:

а) області України приблизно однаково розподіляються у межах п'яти груп з рівними інтервалами;

б) найбільшою за кількістю є група, що характеризує низький рівень природно-ресурсного потенціалу областей України (29,1% від загальної кількості). Сюди увійшли Закарпатська, Львівська, Тернопільська, Кіровоградська, Івано-Франківська, Херсонська та Запорізька області;

в) дуже низький рівень природно-ресурсного потенціалу мають Миколаївська, Луганська, Донецька, Дніпропетровська області;

д) групу з дуже високим природно-ресурсним потенціалом формують Черкаська, Чернігівська, Житомирська та Полтавська області;

ж) Одеська область має середній рівень природно-ресурсного потенціалу і займає за даним показником у рейтингу областей України 12 місце серед 24.

Згідно з отриманими даними за груповим інтегральним індексом виробничого потенціалу конкурентні переваги за даною складовою потенційних можливостей регіону мають Донецька, Дніпропетровська, Запорізька, Полтавська та Луганська області. Це найбільше промислово розвинені регіони, на території яких сконцентровано понад 2/3 виробничого потенціалу країни. Найменшими порівняно з іншими областями конкурентними перевагами за даним критерієм володіють Закарпатська, Тернопільська і Чернівецька області. Пов'язано це не тільки з аграрно-промисловою спрямованістю спеціалізації їхнього господарського комплексу, але й з недостатньою розвиненістю його областей. Одеська область за ознакою «Виробничий потенціал регіону» входить в першу десятку регіонів (9 місце за рейтингом), хоча за ознакою «Вартість основних фондів» на протязі 2006-2014рр. постійно займала п'яту позицію.

Важливим елементом продуктивних сил, що бере участь у забезпеченні конкурентоспроможності регіонів, а, отже, й формуванні потенційних можливостей регіону виступають люди та їх трудовий потенціал. Від чисельності населення, яке проживає на території даного регіону (області), від його економічної активності прямо залежить, зможеть чи ні даний регіон конкурувати з іншими регіонами. Розрахунок групового інтегрального індексу трудового потенціалу регіонів (K5) та їх ранжування дозволило зробити такі висновки: найбільший ранг, а, отже, найбільші конкурентні переваги за показником "Трудовий потенціал регіону" мають такі області: Харківська, Донецька, Дніпропетровська, Львівська, Запорізька й Одеська, а у групі «Аутсайдерів» за даною ознакою є Рівненська, Волинська та Хмельницька області.

Аналогічним чином було здійснено розрахунок групового інтегрального індексу науково-технічного (K₃), рекреаційного (K₄), освітнього (K₆), фінансового (K₈), потенціалів, природно-технічної безпеки (K₇) та інформаційного забезпечення (K₉). Кількісна характеристика групових інтегральних індексів, що формують потенційні можливості Одеської області в якості ілюстрації наведено у табл.2.

Таблиця 2

Кількісна характеристика групових інтегральних індексів, що формують потенційні можливості Одеської області у 2014р.

Назва блоків, що формують потенційні можливості регіону	Груповий інтегральний індекс	Місце за рейтингом областей України
K1 – Природно-ресурсний потенціал	0,24478	12
K2 – Виробничий потенціал	0,360738	9
K3 – Науково-технічний потенціал	0,253337	6
K4 – Рекреаційний потенціал	0,51237	5
K5 – Трудовий потенціал	0,25333	6
K6 – Освітній потенціал	0,55721	7
K7 – Потенціал природно-технічної безпеки	0,20229	18
K8 – Фінансовий потенціал	0,69643	5
K9 – Інформаційний потенціал	0,49111	10

Це дозволило в подальшому розрахувати зведений інтегральний індекс потенційних можливостей Одеського регіону, який дорівнює 0,33533. Ранжування регіонів України за даним критерієм дозволило отримати такий висновок: Одещина за зведеним інтегральним індексом потенційних можливостей входить в першу десятку областей України (10 місце), але

відповідно до шкали класу рівня потенційних можливостей (див. табл. 1), то регіон за даним критерієм відноситься до групи «Середній рівень».

Отже, методика, що покладена в основу визначення інтегральної оцінки потенційних можливостей регіону, містить у собі встановлення рангу кожної області за конкретним потенціалом. Така схема ранжирування дозволяє умовно групувати регіони і визначати не тільки рівень потенційних можливостей регіону, але і його складових. Тим самим формується цілком обґрунтована загальна картина положення окремого регіону в їхній сукупності, тобто ситуативно кожен регіон одержує об'єктивну інформацію про поточний стан основних домінантів потенційних можливостей регіону, наявних на його території, а також про основні складові потенційних можливостей, що розташовані на територіях інших регіонів. Це дозволяє формувати відповідні стратегії (починаючи від виходу з кризового стану і закінчуючи можливим розвитком регіональних економічних систем на середньострокову і віддалену перспективи) та розробляти конкретні заходи для використання наявних конкурентних переваг в економічному і соціальному розвитку регіону. Вищезазначене дуже важливо при визначенні не тільки рівня економічної самодостатності регіону, але й його економічної безпеки. Поряд з цим слід зазначити, що різні домінанти потенційних можливостей регіону мають не однаковий ваговий вплив на узагальнюючий показник, тому в подальшому доцільно розглянути можливість застосування в дослідженнях за даною проблематикою гібридних моделей рівня потенційних можливостей регіону, визначивши порогові значення кожної з вищезазначених домінант.

Література:

1. Уманець Т.В. Економічна самодостатність регіонів України: теоретичні основи, механізм забезпечення, оцінка : [монографія] / Т.В. Уманець, Л.С. Шаталова. – О. : Інтерпрінт, 2015. – 260 с.
2. Методичні рекомендації щодо формування регіональних стратегій розвитку. Наказ Міністерства економіки та з питань європейської інтеграції України від 29 липня 2002р. № 224. – Режим доступу: <http://zakon.rada.gov.ua/cgi-bin/laws/main.cgi>
3. Уманець Т.В. Оцінка регіонального економічного розвитку України : теорія та практика : [монографія] / Т.В. Уманець, О.В. Лучакова, К.М. Косьміна. – Донецьк : «ВІК», 2010. – 477 с.